

УДК 351:35.078.3.

Л. М. Токмілова
суддя

*Одеського окружного адміністративного суду,
аспірант кафедри адміністративного та фінансового права
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ПРАВ УЧАСНИКІВ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА

З моменту становлення України як демократичної, правової, соціальної держави та запровадження нових підходів до здійснення адміністративного судочинства, процесуальні права учасників адміністративного провадження як елемент їх правового статусу зазнали кількісних та якісних змін. Це першочергово пов'язано як із зміною концептуальних засад судочинства в Україні, так і з детермінацією правового статусу суб'єктного складу відносин, яких пов'язано з розглядом адміністративної справи. Вказане твердження потребує як науково-теоретичних, так і методологічних напрацювань щодо виокремлення учасників адміністративного судочинства, їх ролі у його здійсненні та окресленні правомочностей, яких їм надано під участі в судовому процесі. Питання визначення прав учасників адміністративного судочинства було і залишається до теперішнього часу надзвичайно важливим та актуальним, особливо з огляду на потребу вироблення юридичного механізму гарантування означених прав.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню правового статусу учасників адміністративного судочинства присвячено праці таких вчених, як: В.В. Головченко, С.В. Ківалов, Д.А. Козачук, А.О. Неугодніков, А.Ю. Осадчий, М.І. Смокович, І.В. Топор, Н.Б. Писаренко та багатьох інших. Враховуючи реформування судочинства в Україні та зміни у нормативному регулюванні правового статусу учасників адміністративного судочинства, можливо констатувати наявність значної кількості невирішених питань, яких пов'язано з визначенням процесуальних прав цих суб'єктів.

Метою статті є дослідження процесуальних прав учасників адміністративного судочинства.

Виклад основного змісту. До учасників адміністративного судочинства процесуальним законодавством віднесено: учасників справи (сторін та третіх осіб), представників, інших учасників судового процесу (помічник судді, секретар судового засідання, судовий розпорядник, свідок, експерт, експерт з питань права, перекладач, спеціаліст) [1]. Очевидним є те, що особи, які належатимуть до різних груп учасників адміністративного судочинства фактично являтимуться носіями різних процесуальних прав, що потребують різного змісту гарантування.

Права учасника адміністративного судочинства можуть розглядатися в об'єктивному значенні (як абстрактно-загальні норми позитивного права, що передбачають для фактично різних суб'єктів права формально рівні юридичні умови і можливості для реалізації в конкретних правовідносинах їх правомірних цілей та інтересів) [2, с. 508] та суб'єктивному (право завжди належить уповноваженій особі, яка має певний інтерес, для задоволення якого особі надаються певні правові можливості, що становить зміст суб'єктивного права [3, с. 230]).

Права учасника адміністративного судочинства як елемент його правового статусу – це гарантована законом міра можливої або дозволеної поведінки особи під час її участі в адміністративному судочинстві, яка встановлюється для забезпечення приватних інтересів особи, з однієї сторони, та досягнення мети адміністративного судочинства – з іншої. Враховуючи сутність конструкції «учасник адміністративного судочинства», можна стверджувати, що сукупність загальних процесуальних прав, що є притаманними для учасника адміністративного судочинства незалежно від його функціональної ролі у судовому процесі та спеціальних процесуальних прав, що є притаманними для конкретного учасника будуть утворювати єдиний елемент його спеціального правового статусу в межах адміністративно-процесуального права. Слід зазначити, що процесуальні права не впливають на можливість користування іншими правами, яких надано особі.

Щодо процесуальних прав учасників справи в адміністративному судочинстві, то їх можна класифікувати на загальні та спеціальні, яких опосередковано конкретним правовим положенням учасника справи.

До загальних процесуальних прав учасників справи віднесено такі:

1) право на ознайомлення з матеріалами справи та право на вчинення необхідних дій для цього, наприклад, вироблення витягів та копій з матеріалів справи, одержання копії судових рішень;

2) право на активну участь у розгляді адміністративної справи через правомочності: подання доказів та участі у дослідженні доказів, участі у судових засіданнях, якщо інше не визначено законом, ставити питання іншим учасникам справи, а також свідкам, експертам, спеціалістам;

3) право на подання заяви та клопотання, надання пояснень суду, наведення своїх доводів та міркування щодо питань, які виникають під час судового розгляду, а також надання заперечень проти заяв, клопотань, доводів і міркувань інших осіб;

4) право на ознайомлення з протоколом судового засідання, записом фіксування судового засідання технічними засобами, що супроводжується можливістю зробити з них копії, подати письмові зауваження з приводу їх неправильності чи неповноти;

5) право на оскарження судових рішень у визначених законом випадках;

6) право на користування іншими процесуальними правами [1].

Серед спеціальних процесуальних прав учасників справи в адміністративному судочинстві, яких опосередковано їх правовим положенням можна виокремити наступні: 1) право позивача та третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору на будь-якій стадії судового процесу відмовитися від позову (ч. 1 ст. 47 та ч. 1 ст. 51 КАС України); 2) право позивача та третіх осіб, які заявляють самостійні вимоги щодо предмета спору на зміну предмету або підстави позову, збільшення або зменшення розміру позовних вимог шляхом подання письмової заяви (ч. 1 ст. 47 ч. 1 ст. 51 КАС України); 3) право відповідача на визнання позову повністю або частково, подання відзиву на позовну заяву (ч. 4 ст. 47 КАС України); 4) право відповідача, який не є суб'єктом владних повноважень на пред'явлення зустрічного позову (ч. 8 ст. 47 КАС України) та на заявлення у встановлених випадках вимоги про компенсацію судових витрат, здійснених ним внаслідок необґрунтованих дій позивача (ч. 8 ст. 48 КАС України); 5) право сторін на досягнення примирення на будь-якій стадії судового процесу (ч. 5 ст. 47 КАС України) [1].

Щодо процесуальних прав представників як учасників адміністративного судочинства, то слід виходити з наступного: законний представник як представник, самостійно здійснює процесуальні права та обов'язки сторони чи третьої особи, яку він представляє, діючи в її інтересах (ч. 5 ст. 56 КАС України), а адвокат як представник здійснює процесуальні права та обов'язки сторони чи третьої особи, яку він представляє, діючи в межах довіреності фізичної або юридичної особи або ордеру, якого видано відповідно до Закону України «Про адвокатуру і адвокатську діяльність» (ч. ч. 1, 4 ст. 59 КАС України) [1]. При цьому, представники набувають процесуальних прав учасників справи як учасників адміністративного судочинства, але у встановлених підтверджувальними документами межах.

Характеризуючи права інших учасників судового процесу, первинно слід констатувати наявну специфіку нормативного детермінування процесуальних прав окремих «інших учасників». Йдеться

про помічника судді, секретаря судового засідання та судового розпорядника, які беруть участь у судовому процесі на підставі займаної ними посади в апараті суду. Дана теза обґрунтовується положеннями ч. 11 ст. 155 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» [4] та п. 3 Положення про помічника судді [5]. Відповідно, перелік процесуальних прав вказаних суб'єктів не визначено КАС України.

Звернувшись до нормативно-правових актів, якими врегульовано правовий статус помічника судді, секретаря судового засідання та судового розпорядника, можливо виокремити наступні групи прав:

1) процесуальні права помічника судді, до яких віднесено: право на отримання від працівників апарату суду документів та інформації, яка необхідна для виконання обов'язків; право користуватися інформаційними базами даних, телекомунікаційними мережами відповідного суду у встановленому порядку; право вносити пропозиції судді щодо організації своєї роботи; право на повагу до особистої гідності, справедливе і шанобливе ставлення до себе з боку керівників, співробітників і громадян; право на оплату праці відповідно до чинного законодавства; право на соціальний і правовий захист відповідно до свого статусу [5];

2) процесуальні права судового розпорядника, до яких віднесено: право робити зауваження учасникам судового процесу та іншим особам, присутнім у залі судового засідання, у разі порушення ними встановлених правил або невиконання розпоряджень головуючого в судовому засіданні (за дорученням головуючого судді); право вимагати від таких осіб додержання порядку та вживати відповідних заходів щодо усунення порушень; право звертатися до Служби судової охорони, Національної поліції України, Національної гвардії України у випадках порушень громадського порядку в приміщенні суду та з метою затримання осіб, які чинять протиправні дії; право видаляти із зали судового засідання осіб, які відмовляються виконувати його законні вимоги, проявляють неповагу до суду та порушують процесуальний порядок здійснення судочинства (за розпорядженням головуючого судді) [6];

3) процесуальні права секретаря судового засідання, до яких віднесено: право на соціально-правовий захист відповідно до свого статусу; право уточнювати суті процесуальної дії з метою її правильного відображення в журналі судового засідання (протоколі судового засідання); право вносити пропозиції щодо вдосконалення роботи із забезпечення діяльності секретарів судового засідання та роботи суду; право отримувати від працівників апарату суду необхідну інформацію для виконання своїх завдань та обов'язків [7].

Щодо процесуальних прав інших учасників справи адміністративного судочинства, які не віднесені до апарату суду, то їх сутність та об'єм залежить

від: а) правового положення іншого учасника справи (свідка, експерта, експерта з питань права, перекладача, спеціаліста) та б) мети нормативного закріплення того чи іншого права за конкретним суб'єктом. На підставі означеного, доцільним є виокремлення таких груп прав інших учасників справи:

1) права, яких надано для забезпечення фактичної участі у адміністративному судочинстві, наприклад, право свідка, експерта, експерта з питань права, спеціаліста брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції за відсутності заперечень з боку учасників справи (ч. 3 ст. 65, ч. 4 ст. 68, ч. 2 ст. 69, ч. 3 ст. 70 КАС України; право експерта бути присутнім під час вчинення процесуальних дій, що стосуються предмета і об'єктів дослідження (ч. 6 ст. 68 КАС України);

2) права, яких спрямовано на матеріальне забезпечення іншого учасника адміністративного судочинства, що мають вираження через наступне: а) для свідка – на отримання компенсації витрат, пов'язаних із викликом до суду (ч. 5 ст. 65 КАС України); б) для експерта, експерта з питань права, спеціаліста – на отримання оплати за виконану роботу та отримання компенсації витрат, пов'язаних із проведенням експертизи і викликом до суду (ч. 6 ст. 68, ч. 3 ст. 69, ч. 4 ст. 70 КАС України);

3) права, яких спрямовано на виконання функціональної ролі іншого учасника адміністративного судочинства, наприклад, а) право експерта на ознайомлення з матеріалами справи (ч. 6 ст. 68 КАС України), на заявлення клопотання про надання йому додаткових матеріалів і зразків, у випадку призначення експертизи судом (ч. 6 ст. 68 КАС України), на викладення у висновку виявлених в ході проведення експертизи фактів, які мають значення для справи і з приводу яких йому не були поставлені питання (ч. 6 ст. 68 КАС України), заявляти клопотання про опитування учасників справи та свідків для цілей проведення експертизи (ч. 6 ст. 68 КАС України); б) право свідка надавати показання рідною мовою або мовою, якою він володіє, користуватися письмовими записами (ч. 5 ст. 65 КАС України); в) право спеціаліста на звернення увагу суду на характерні обставини чи особливості доказів (ч. 4 ст. 70 КАС України);

4) права, яких надано для можливості альтернативного вибору поведінки, наприклад, право експерта, якого призначено судом, експерта з питань права, спеціаліста на відмову від надання висновку та участь в розгляді адміністративної справи, якщо наданих на його запит матеріалів недостатньо для виконання покладених на нього обов'язків (ч. 6 ст. 68, ч. 3 ст. 69, ч. 4 ст. 70 КАС України); право експерта з питань права, спеціаліста знати мету свого виклику до суду (ч. 3 ст. 69, ч. 4 ст. 70 КАС України); право свідка відмовитися від навання показань у випадках, встановлених законом (ч. 5 ст. 65 КАС України).

Підсумовуючи вищезазначене, приходимо до **висновку**, що процесуальні права учасників адміністративного судочинства є невід'ємним елементом їх правового статусу. З'ясовано, що різні групи учасників адміністративного судочинства являються носіями різних процесуальних прав, що потребують різного змісту гарантування. Класифіковано процесуальні права учасників адміністративного судочинства залежно від правового положення, віднесення до апарату суду, мети нормативного закріплення того чи іншого права за конкретним іншим учасником судового процесу. Важливість та широке коло суспільних відносин, в межах яких реалізуються процесуальні права учасників адміністративного судочинства та розвиток елементів механізму забезпечення цих прав опосередковують потребу здійснення подальших досліджень цієї проблематики.

Література

1. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15> (дата звернення: 10.02.2019 р.).
2. Нерсисянц В.С. Общая теория права и государства: учеб. для юрид. вузов и фак-тов. М. : Издат. гр. НОРМА, 1999. 552 с.
3. Скакун О.Ф. Теория держави і права : підруч. Х. : Консум, 2004. 656 с.
4. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення: 10.02.2019 р.).
5. Положення про помічника судді: Рішення Ради суддів України від 18.05.2018 № 21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr021414-18#Text> (дата звернення: 10.02.2019 р.).
6. Положення про порядок створення та діяльності служби судових розпорядників: Наказ Державної судової адміністрації України від 20.07.2017 р. № 815. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0815750-17#n14> (дата звернення: 10.02.2019 р.).
7. Типова посадова інструкція секретаря судового засідання місцевого загального суду: Наказ Державної судової адміністрації України від 20.07.2005 р. № 86. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0086750-05#Text> (дата звернення: 10.02.2019 р.).

Анотація

Токмілова Л. М. Щодо визначення процесуальних прав учасників адміністративного судочинства. – Стаття.

У статті досліджено сутнісні детермінанти, які характеризують процесуальні права учасників адміністративного судочинства. Звернуто увагу на те, що поняття «права учасника адміністративного судочинства» та «процесуальні права учасника адміністративного судочинства» можуть бути співвіднесені як ціле та частина.

Встановлено, що процесуальні права учасника адміністративного судочинства як елемент правового статусу є гарантованою законом мірою можливої або дозволеної поведінки особи під час її участі в адміністративному судочинстві, яка встановлюється для забезпечення приватних інтересів особи, з однієї

сторони, та досягнення мети адміністративного судочинства – з іншої. Враховуючи сутність конструкції «учасник адміністративного судочинства», стверджено, що сукупність загальних процесуальних прав, що є притаманними для учасника адміністративного судочинства незалежно від його функціональної ролі у судовому процесі та спеціальних процесуальних прав, що є притаманними для конкретного учасника будуть утворювати єдиний елемент його правового статусу. Виокремлено загальні та спеціальні права учасників справи в адміністративному судочинстві.

З'ясовано, що представники набувають процесуальних прав учасників справи як учасників адміністративного судочинства, але у встановлених підтверджувальними документами межах.

Звернуто увагу на наявну специфіку нормативного детермінування процесуальних прав окремих «інших учасників судового процесу». Йдеться про помічника судді, секретаря судового засідання та судового розпорядника, які беруть участь у судовому процесі на підставі займаної ними посади в апараті суду. Дана теза обґрунтовується положеннями ч. 11 ст. 155 Закону України «Про судоустрій та статус суддів» та п. 3 Положення про помічника судді.

Класифіковано процесуальні права інших учасників справи адміністративного судочинства, яких не віднесено до апарату суду на підставі: а) правового положення іншого учасника справи (свідка, експерта, експерта з питань права, перекладача, спеціаліста) та б) мети нормативного закріплення того чи іншого права за конкретним іншим учасником судового процесу.

Ключові слова: процесуальні права, учасники адміністративного судочинства, учасники справи, представники, інші учасники справи.

Summary

Tokmilova L. M. About determination of the procedural rights participants in administrative proceedings. – Article.

The article researches the essential determinants that characterize the procedural rights of participants in administrative proceedings. Attention is paid to the fact that the concepts "rights of a participant in administra-

tive proceedings" and "procedural rights of a participant in administrative proceedings" can be correlated as a whole and part.

It is established that the procedural rights of a participant in administrative proceedings as an element of legal status is a legally guaranteed measure of possible or permissible behavior of a person under participation in administrative proceedings, which is established to ensure the private interests of a person, on the one hand, and achieve the goal of administrative proceedings, on the other. Considering the essence of the construction "participant in administrative proceedings", it is stated that the set of general procedural rights inherent in a participant in administrative proceedings, regardless of its functional role in the trial and special procedural rights, inherent in a particular participant, will form a sole element of its legal status. The general and special rights of the participants in the administrative proceedings are singled out.

It is found that the representatives acquire the procedural rights of the participants in the case as participants in administrative proceedings, but within the limits set by the appropriate documents.

Attention is paid to the specifics of normative determination of procedural rights of certain "other participants in the court proceedings". These are the assistant judge, the secretary of the court session and the court administrator, who participate in the court proceedings on the basis of their position in the court apparatus. This thesis is substantiated by the provisions of Part 11 of Art. 155 of the Law of Ukraine "On the Judiciary and the Status of Judges" and paragraph 3 of the Regulations on the Assistant Judge.

It is classified procedural rights of other participants in the case in administrative proceedings, which are not assigned to the court on the basis of: a) the legal status of another party (witness, expert, legal expert, translator, specialist) and b) the purpose of normative enshrinement of rights to a specific other party to the proceedings.

Key words: procedural rights, participants in administrative proceedings, participants in the case, representatives, other participants in the case.